

Af musiketnolog
Eva Fock

Slip gongjerne løs

Hvordan kan fremmed(artet) musik inddrages i dansk musikundervisning – ikke som eksotisk krydderi men midt i fagligheden som musikalsk og pædagogisk inspiration?

Artiklen her er den første af to artikler om erfaringerne fra undervisningsprojektet 'På Tværs af Musik', hvor musik fra forskellige kulturer inddrages i musikundervisningen. Her præsenteres nogle af erfaringerne med brug af javanske instrumenter og javansk musik i undervisningen.

Med de mange kulturskoler stilles der i den artikel skarpt på nogle spændende krydsfelter mellem musik, billedkunst og drama. Erfaringerne er især hentet fra de to projekter: 'Ornamentik i billede og lyd – lyt med øjnene, se med ørerne' og 'Brylluppet – et ritual og en æstetisk begivenhed'.

Scene 1

Aulaen på Frederiksberg Gymnasium er fyldt med klangen af bronze. Den runde lyd af gonger anslået af bløde køller og den mere skarpe lyd af hårde hamre mod metallofonernes klangstave flyder sammen til en helhed. Eleverne i 2.g er i gang med at udforske instrumenternes muligheder og på gruppebasis skabe de klangbilleder og melodiske mønstre som til sidst skal bygges sammen til en samlet komposition.

I den ene ende af salen sidder fire piger. De har lagt et par af de store gonger på nogle hynder på gulvet, en teknik hentet fra Björks komposition 'Come To Me' fra optagelsen 'Mtv Unplugged'. Et dovent groove vokser frem og skaber en modvægt til det flimrende motiv som er opstået helt i toppen af lydbilledet på et af orkestrets lyseste og mest gennemtrængende instrument, metallofonen *peking*. De klanglige yderpunkter bindes sammen af en *bonang* (to rækker af stemte gonger) og en stille metallofon med tynde klangstave over resonansrør, *gender*.

Fremmede toner

I den anden ende af den store sal er to drenge og en pige i gang med deres bidrag. De har også en *bonang*, men dertil kommer yderligere to metallofoner, én med tykke klangstave uden resonansrør (*saron*) som skaber en lidt hård og massiv lyd, og én med tynde klangstave over resonansrør (*slentem*) som klinger med en diskret dyb og blød klang. Gruppen arbejder med et hurtigt mønster, men de må erfare at det er sværere at lave hurtige figurer på de dybe 'bas'-instrumenter end på de lystklingende instrumenter. En af drengene eksperimenterer med at vippe gongkedlerne som hviler på udspændte snore i en træramme, så han kan spille hurtigere – tror han. Han er tydeligt inspireret af et vestligt trommesæt i sin spilleteknik, men må hele tiden tilpasse sig instrumentets muligheder. Denne udfordring gør det umuligt at lave det han plejer, at reproducere velkendte mønstre. I stedet tvinges han til at udforske nye muligheder.

I midten af den store sal sidder fire piger med de største hængende gonger, nogle store liggende gong-kedler som hviler på stativer – *kenong* – og den dybeste metallofon – *demung*. En af pigerne har sat sig mellem de store hængende gonger, der har hun faktisk siddet fra den første gang hun blev præsenteret for instrumenterne. Det sker meget tit at en enkelt elev nærmest 'flytter ind' hos gongerne, og det er da også fantastisk at sidde midt i denne altomsluttende dybe klang. Hos gruppen her indleder de store gonger med et solidt groove over hvilket der bygges forskellige melodiske mønstre. Men da alle instrumenterne her er forholdsvis 'tunge' og lavtklingende, bliver mønstret kantet og gumpetungt, mere som et grundlag for andres melodiske arbejder. Det er faktisk også den rolle instrumenterne spiller på Java, så her får eleverne en erfaring i sammenhæng mellem klang og musikalsk rolle.

Undervisningsforløbet som vi her er sprunget ind midt i, fandt sted på Frederiksberg Gymnasium i foråret 2009 – under ledelse af klassens musiklærer Peter Toft, i samarbejde med undertegnede. Det handlede ikke primært om klassisk javansk musik, men eleverne fik undervejs kendskab til denne store tradition. I forløbet, som gik over 5 gange, prøvede eleverne først at spille et enkelt stykke fra det traditionelle repertoire, hvor de blev introduceret til nogle af de helt centrale kompositionsprincipper og satsteknikker.

Da den traditionelle spilleteknik på en del af de javanske instrumenter er så enkelt at også begyndere kan være med, bliver det muligt at bruge instrumenterne i skolesammenhænge. De svære instrumenter kan udelades (det gælder typpisk strengeinstrumenterne og fløjte) eller de tilpasses enklere spilleteknikker. I stedet ligger udfordringen for musikerne i måden stykkerne udvikler sig, sammenspillet og hvor udtryks-

fyldt det kan gøres, måderne de forskellige lag i musikken forholder sig til hinanden, måden hvorpå der arbejdes med ritardandi, så musikken nærmest trækkes fra hinanden mens andre instrumenter fylder de nyopståede pauser ud – og accelerandi hvor den trækkes sammen igen, måden hvorpå der skabes en grundstruktur som går igennem uanset disse tempokift; måden hvorpå der skabes stille og larmende afsnit og hvordan de bygges sammen til lange suiteer.

Instrumenterne stammer fra Java, fra det klassiske centraljavanske gamelanorkester. Men hverken gongerne på gulvet eller de vippede *bonang*-kedler hører med til den traditionelle spillestil. Forløbet handlede da heller ikke primært om traditionel javansk musik, selvom eleverne startede med at blive introduceret kort til den musik. Projektet handlede om at udforske musik, være lyttende, søgende og skabende, og netop den proces kan styrkes når instrumenterne er både ukendte og fascinerende. Det ukendte betyder at man ikke er bundet af forventninger og forestillinger om hvordan det 'skal' lyde. Det fascinerende gør at eleverne får lyst til at udforske.

For at få retning på den kreative proces blev komponist og prof. i musikformidling Mogens Christensen inviteret indenfor midtvejs i forløbet. Han gennemførte et kompositionsforløb over to gange med holdet – det er herfra beskrivelsen ovenfor stammer. Under hans ledelse blev gruppernes korte kompositioner bygget sammen til en samlet komposition. I de efterfølgende musiktimer prøvede eleverne dels den traditionelle musik igen, dels fik de til opgave at overføre nogle af de javanske kompositionsprincipper til vestlige instrumen- ►►

- ter og til deres egne kompositioner. Gennem denne proces blev eleverne bevidstgjorte om i hvor høj grad musik er en helhed – en 'kassetænkning'. De melodier vi laver i vores del af verden, egner sig typisk til en vestlig harmonisering og til en vestlig rytmisk tænkning. Ved at arbejde målrettet med fremmedartede musiktraditioner, helt anderledes måder at tænke musik på, blev det synligt for eleverne hvordan fx nogle melodier er svære at indarbejde i en javansk komposition – og omvendt. De opdagede at 'et-slaget' er et lokalt fænomen, ikke universelt. Netop ved at opleve grænserne, bevidstgøres vi om rammernes eksistens – en forudsætning for at kunne udfordre og bryde dem.

Scene 2

I oktober 2009 står de selvsamme javanske instrumenter i et af Hotel Kong Hans' konferencerum, men denne gang er det en gruppe gymnasie-musiklærere som sidder bag instrumenterne. De var alle med på den studietur til Java nogle måneder tidligere som Peter Toft og undertegnede arrangerede, hvor de blev undervist i traditionel javansk gamelan på konservatoriet i Solo (Surakarta). Efter en weekend med udviklingen af undervisningsforløb, er der afslutningsvis tid til at eksperimentere med komposition. En af deltagerne starter en meget åben figur – et enkelt gong-groove opbygget af eksempelvis to toner og tre slag så der er plads til at flere kan komme til undervejs. Gradvist kommer de øvrige deltagere med, én efter én, hver med nogle få toner. Til sidst er der en tæt komposition med forskellige gonger og metallofoner, forskellige klanglag og melodiske figurer. Der opstår et tætvevet mønster, opbygget af deltagernes forskellige små mønstre, som evt. kan varieres og

*Undervisning i traditionel javansk gamelan.
Her opstår forskellige melodiske figurer,
der tilsammen danner et tætvevet mønster*

udvides undervejs. Det minder om princippet bag dele af den javanske batik, her skaber de forskellige delmønstre i fællesskab nye mønstre.

Scene 3

Århus, september 2010. Det er lykkedes at få en gruppe professionelle javanske musikere til landet. De sidder nu bag gamelaninstrumenterne i konservatoriets sal. Overfor sidder et hold kompositionsstuderende fra Det Jyske Musikkonservatorium samt en gruppe internationale studerende fra Glomusprojektet. Efter at de javanske musikere har introduceret musikken og en række af de centrale kompositionsprincipper, sætter de studerende sig bag de javanske instrumenter.

Først prøver de at spille et kort traditionelt stykke, mærke instrumenterne fysisk, deres muligheder, få et indtryk af hvad der er anderledes end den musik de kender – bl.a. de typiske temposkift. Herefter bliver der eksperimenteret med disse kompositoriske 'åbninger', leget med hvad der kan 'puttes ind' når tempoet falder og der bliver plads til flere toner. Der eksperimenteres også med at finde musikalske mønstre som kan lægges ind under kendte danske og afrikanske sange – til trods for at sangerne synger i en tempereret 12-tone skala og instrumenterne her er i en alt andet en tempereret 7-tone skala viser det sig faktisk muligt at finde vellykkede veje gennem sangene.

Hvorfor Java?

Det handler slet ikke om at udvide kendskabet til indonesisk kultur som sådan. Indonesiske gamelanorkestre har gennem tiden inspireret mange vestlige komponister. Mens den virtuose balinesiske gamelanmusik har fascineret Vestens slagtojsmusikere, har uddannelsesinstitutioner over hele verden har investeret i de javanske instrumenter for at bruge den ►►

Fremmede toner

- til børn, unge, handicappede og musikprofessionelle, for at udvikle sammenspil og kreativitet.

Syv gode grunde til at få gamelanmusikken ind i musikundervisningen:

1. Orkestrets størrelse gør det muligt for en hel klasse at spille samtidigt, og det er bydende nødvendigt at lytte til hinanden.
2. Instrumenterne er fascinerende i deres blotte fysiske fremtræden og vækker tilskuere og tilhøreres lyst til selv at prøve.
3. Instrumenterne kræver ingen særlige motoriske eller tekniske færdigheder, som skal opøves og trænes før der kan spilles. De anslås med en hammer eller en kølle, noget alle kan finde ud af. Man kan derfor nå resultater på kort tid.
4. Kun få personer i Danmark har forestillinger om, hvordan indonesisk musik lyder, det er derfor muligt at gå i gang med åbent sind uden musikalske forventninger og fordomme.
5. Den traditionelle gamelanmusik er lagdelt på en sådan måde at øvede og uøvede kan spille sammen med et ligeværdigt musikalsk udbytte.
6. Musikkens anderledes struktur bidrager med nye dimensioner til musiksyn -analyse, sammenspil og komposition.
7. Instrumenternes udformning åbner for klanguniverser som er meget anderledes end dem vi kender. De inspirerer til udforskning af nye musikalske universer.

Udviklingsprojektet 'På Tværs af Musik' blev finansieret af Egmont Fonden. Erfaringerne fra projektet udkommer i bogform omkring årsskiftet på Wilhelm Hansens Forlag. Følg med på www.musiketnologi.dk. Vi har endnu ikke et stort brugsinstrumentarium her i landet. Hidtil har den indonesiske ambassade venligt stillet deres instrumenter til rådighed, men der er kun plads til ca. 10 personer. Det er planen at der i fremtiden skal skaffes midler til indkøb af et stort instrumentarium med plads til 20-25 musikere, så det kan bruges af bl.a. skoler og musikskoler, til inspiration og fornøjelse. På www.javagamelan.dk findes mere information om javaprojektet.

Det javanske gamelanorkester

En gamelan er et traditionelt orkester fra Indonesien. Instrumenterne slås med hamre, overvejende gonger og klangstave af metal (metallofoner). Der findes mange forskellige gamelantyper på Java og Bali. Den store centraljavanske hofgamelan som omtales her, består af:

1. Forskellige former for **bronzemetallofoner** (melodi-instrumenter). Antallet af disse instrumenter kan variere ganske anseeligt og tilpasses antallet af deltagere. Nogle har tykke klangstave og giver en kraftig og gennemtrængende lyd. Andre har tynde klangstave som hænger over resonansrør. De har en mere vibrerende og spag klang.
2. Forskellige former for stemte **bronzegonger**, både liggende og hængende (fraseringsinstrumenter). Der skal, for at der opnås en klanglig balance når orkestret spiller den traditionelle musik, være et nogenlunde fast antal store og små gonger.
3. Desuden indgår forskellige **træinstrumenter** (de stille instrumenter): fløjte, xylofon og strengeinstrumenter. De udsmykker melodien sammen med sangerne og skaber en modvægt til de meget gennemtrængende bronze-instrumenter. Trommen er uundværlig som dirigent.

Dette er den første af to artikler af musiketnolog Eva Fock ■